

*Т. В. Шлапко, асист. кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”,
здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВАЛІДІВ У ДВОСТОРОННІХ УГОДАХ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СНД ТА ПРИБАЛТИКИ

У статті здійснена спроба проаналізувати особливості та виявити недоліки правового регулювання пенсійного забезпечення інвалідів в угодах України з країнами СНД та Прибалтики та викласти пропозиції щодо гармонізації норм національного законодавства з нормами міжнародних угод.

Ключові слова: міжнародне соціальне законодавство, пенсійне забезпечення, пенсія по інвалідності, трудовий (страховий) стаж, інвалід.

Постановка проблеми. Важливим напрямом соціальної політики в Україні є створення умов і гарантій для забезпечення на відповідному рівні можливостей для реалізації права особи на пенсію. Хоча в останні роки суттєво змінились законодавчі основи пенсійної системи, вона залишається недосконалою не тільки в організаційно-економічному, а і в правовому сенсі. Для вироблення ефективного юридичного механізму забезпечення пенсійного права особи визначальне значення має міжнародно-правове регулювання у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення розглядалися такими науковцями, як В. П. Беляєв, Е. Г. Тучкова, М. Л. Захаров, І. Я. Кісельов, проте ще багато проблем у правовому регулюванні саме пенсійного забезпечення інвалідів вимагають вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Це викликає необхідність наукового дослідження сучасного стану пенсійного законодавства та аналізу його співвідношення і рівня відповідності міжнародним нормам, а також відповідності міжнародних норм реаліям сьогодення.

Метою даної статті є виявлення недоліків у правовому регулюванні пенсійного забезпечення інвалідів в угодах України з країнами СНД та Прибалтики, а також розробка пропозицій щодо гармонізації норм національного законодавства з нормами міжнародно-правових актів, зокрема, угод.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні склалася певна система міжнародного соціального законодавства, яка включає правові норми, соціальні стандарти у сфері соціального захисту прав людини, в тому числі поширює свою дію на забезпечення пенсіями по інвалідності. Зокрема, важливе значення мають двосторонні угоди про співробітництво в цій сфері.

Так, двостороння Угода між Урядом України і Урядом Республіки Грузія про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення від 9 січня 1995 року регулює всі види пенсійного забезпечення громадян, які встановлені або будуть встановлені законодавством Сторін, крім пенсійного забезпечення військовослужбовців [1]. Дана Угода визначила здійснення пенсійного забезпечення, в тому числі інвалідів (громадян Сторін, осіб без громадянства Сторін, членів їх сімей), саме залежно від постійного місця проживання, крім винятків, встановлених статтями 6 і 7 Угоди. Так, наприклад, якщо пенсія того ж виду передбачена законодавством Сторони за новим місцем проживання при переселенні пенсіонера, її виплата за попереднім місцем проживання припиняється з першого числа місяця, наступного за місяцем переселення (ч. 1 ст. 6 Угоди). Але в даному випадку не визначено умови і строки призначення пенсії за новим місцем проживання та

на яких саме умовах буде прирівнюватись трудовий стаж, набутий за межами України, до страхового стажу, встановленого в Україні.

Аналогічні норми щодо пенсійного забезпечення інвалідів містяться в Угоді між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення від 28 липня 1995 року [2]. Але на відміну від попередньої Угоди, тут визначено умови і строки призначення пенсії при переселенні пенсіонера з території однієї Сторони на територію другої Сторони. Так, ч. 2 ст. 6 передбачено, що за новим місцем проживання пенсія призначається з місяця, наступного за місяцем припинення виплати за попереднім місцем проживання, але не більше як за 6 місяців до місяця прописки або отримання посвідки на проживання.

29 серпня 1995 року була укладена Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова про гарантії прав громадян в галузі пенсійного забезпечення, якою, на відміну від угод з Республікою Грузія та Азербайджанською Республікою, визначаються деякі терміни, в тому числі “постійне проживання” та “громадяни” [3]. Проте в статті 1 слід було б визначити термін “громадяни” наступним чином: це громадяни України та громадяни Республіки Молдова, які постійно проживають на території будь-якої з Договірних Сторін, і на яких поширюється законодавство цих Сторін в галузі пенсійного забезпечення. Крім того, доцільно було б передбачити в Угоді порядок, відповідно до якого обчислення пенсій здійснюється з урахуванням страхового стажу та заробітку (доходу) за періоди, які зараховуються в стаж.

Угода між Міністерством соціального захисту населення України та Міністерством соціального захисту населення Республіки Казахстан про співпрацю в галузі пенсійного забезпечення від 21 вересня 1995 року також поширює свою дію на всі види пенсійного забезпечення, а отже, і щодо інвалідів, в залежності від місця проживання [4]. Досить суперечним видається визначення в ст. 1 терміна “постійне проживання” як звичайного проживання, яке визначається або визнається як таке за законодавством Сторін. Доцільно було б визначити його як “місце проживання, яке визначається або визнається таким законодавством Сторін”. Термін “громадяни”, використаний в ст. 1 Угоди, так як і в Угоді з Республікою Молдова, потребує уточнення.

Дещо інші умови, ніж в попередньо названих Угодах, встановлюються у випадку переселення пенсіонера з території однієї держави-учасниці цієї Угоди на територію другої держави-учасниці цієї Угоди. Так, відповідно до ст. 5 Угоди призначення пенсії у такому випадку проводиться саме з дня припинення виплати пенсії за попереднім місцем проживання, але не більше ніж за шість місяців від дня письмового звернення у відділ соціального захисту за новим місцем проживання.

14 грудня 1995 року була укладена Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про гарантії прав громадян в галузі пенсійного забезпечення [5]. Особливістю, порівняно з попередньо проаналізованими Угодами, є те, що стаття 1 включила в термін “громадяни” розширений перелік категорій, а саме: громадяни України та громадяни Республіки Білорусь, іноземні громадяни та особи без громадянства, які постійно проживають на території будь-якої з Договірних Сторін.

Крім того, у ст. 2 Угоди визначено види пенсій, на які поширюється її дія. Конкретно зазначено, що Угода регулює питання пенсійного забезпечення по інвалідності громадян, які постійно проживали на території однієї Договірної Сторони і переїхали на постійне проживання на територію іншої Договірної Сторони. В даній Угоді, аналогічно Угоді з Республікою Молдова, регулюється пенсійне забезпечення по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання; порядок обчислення і зарахування трудового (страхового) стажу, набутого за законодавством будь-якої з Договірних Сторін, в тому числі і до набуття чинності Угоди, а також на території СРСР до 1 січня 1992 року (ст. 6); порядок обчислення розміру пенсії із заробітку, який отримували особи після переселення та розмір пенсії при відсутності мінімального необхідного трудового (страхового) стажу для обчислення заробітної плати при призначенні пенсії після

переселення (ст. 7). Проте в цій Угоді, на відміну від Угоди з Республікою Молдова, застосовується термін “мінімально необхідний трудовий (страховий) стаж”, який більш точно співвідноситься із визначенням в українському законодавстві.

Стаття 8 Угоди, регулюючи порядок припинення виплати пенсії при переселенні пенсіонера на територію іншої Договірної Сторони та порядок призначення пенсії за новим місцем проживання, визначає, що пенсія, призначена на підставах, не передбачених законодавством іншої Договірної Сторони, виплачується до виникнення права на пенсію такого ж виду або ж будь-якого іншого виду згідно з законодавством Договірної Сторони переселення. Дане положення не є досконалим, оскільки в ньому звужується право пенсіонера-інваліда на вибір виду пенсії.

Досить детально регулюють питання пенсійного забезпечення та найбільш відповідають реаліям сьогодення і співвідносяться з реформованою системою пенсійного забезпечення Договір між Урядом України і Урядом Естонської Республіки про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 20 лютого 1997 року [6], Договір між Україною і Латвійською Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 26 лютого 1998 року [7], Договір між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення від 23 квітня 2001 року [8]. Виходячи з цього, слід звернути увагу на наступні моменти:

1. В Договорах визначений термін “проживання”, який, проте, має дещо різне значення. Так, у Договорі з Естонською Республікою він означає: з боку України – місце постійного проживання, визнане таким законодавством України, з боку Естонської Республіки, – що особа є постійним жителем Естонії або іноземцем, який перебуває в Естонії на підставі посвідки на проживання на визначений строк; в Договорі з Латвійською Республікою – це постійне або тимчасове проживання на законних підставах на території України або Латвійської Республіки; в Договорі з Литовською Республікою – фактичне легальне проживання особи, включаючи його постійне проживання або проживання відповідно до тимчасової посвідки на проживання з метою отримання права на постійне проживання.
2. На відміну від інших угод, Договір з Латвійською Республікою встановлює, що сплата внесків державного обов’язкового соціального страхування провадиться працедавцем, працівником, або особою, яка самостійно займається трудовою діяльністю, починаючи з першого дня роботи відповідно до законодавства Сторони, під дію якого він підпадає.
3. Здійснена спроба дати визначення поняття “пенсія”, проте в Договорі з Естонською Республікою пенсія включається в обсяг поняття “допомога”, з чим не можна погодитись, оскільки за українським законодавством це різні, а не співвідносні поняття. Крім того, в Договорі з Литовською Республікою “відшкодування шкоди” виділено в окрему правову категорію.
4. Вперше в Договорах визначені види соціального забезпечення, на які поширюють свою дію дані Договори, включаючи пенсії по інвалідності.
5. Більш детально, порівняно з вищеназваними Угодами, передбачені умови застосування законодавства до відносин, що регулюються, в залежності від характеру, особливостей виконуваної роботи, території виконання роботи, місця проживання.
6. В Договорах з Естонською Республікою та Латвійською Республікою визначене також поняття “періоди страхування”, а в Договорі з Литовською Республікою вперше визначено термін “страховий (трудоий) стаж” – періоди сплати зборів державного соціального страхування, роботи за наймом або самостійної трудової діяльності, визначені або визнані такими законодавством, згідно з яким вони накопичені, а також будь-які інші періоди, прирівняні відповідно до цього законодавства до страхового (трудоого) стажу. А стаття 16 Договору з Латвійською Республікою визначає, що трудовий стаж (періоди), набутий особами обох Сторін на території України та Латвійської Республіки до 1 січня 1991 року, складає страховий стаж, незалежно від сплати внесків соціального страхування, і враховується при призначенні і нарахуванні пенсії на території обох Сторін за умови, що одна із Сторін вже не здійснює виплату пенсій за вказані періоди.

7. Важливу гарантію містить ст. 18 Договору з Латвійською Республікою, де вперше закріплена гарантія пенсійного забезпечення не нижче визначеного законодавством Сторони проживання мінімального розміру пенсії. При цьому за виплату різниці, що гарантує вказаний мінімум, відповідальною є Сторона проживання.

8. Передбачено, що встановлення права на пенсію зумовлене накопиченням періодів страхування відповідно до законодавства обох Сторін, за умови, що вони не співпадають повністю або частково в часі. Проте досить спірною видається ч. 3 ст. 15 Договору з Естонською Республікою, за якою, якщо право на пенсію згідно із законодавством Сторони виникає без врахування стажу страхування, набутого згідно із законодавством іншої Сторони, відповідна Сторона призначає пенсію тільки на підставі страхового стажу, набутого згідно з її законодавством. Цю норму неможливо співвіднести із ст. 29 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” [9], яка встановлює, що за кожний рік страхового стажу після досягнення пенсійного віку розмір пенсії збільшується на певний відсоток.

9. Договори більш детально визначають, яка Сторона, за яких умов, і в яких випадках здійснює виплати у зв’язку з погіршенням стану здоров’я особи, яка захворіла на професійне захворювання. Але, крім того, важливе значення має і ст. 17 Договору з Литовською Республікою, в якій передбачається гарантія у випадку погіршення стану здоров’я особи, яка отримує пенсію по інвалідності від загального захворювання.

Висновки. У зв’язку з пенсійною реформою та з набуттям чинності новими законами щодо пенсійного забезпечення інвалідів неодмінно виникає питання про вплив норм пенсійного законодавства країн СНД та Прибалтики на пенсійне законодавство України. Законодавство про пенсійне забезпечення інвалідів є достатньо об’єктивним показником процесу приближення до міжнародних соціальних стандартів. З одного боку, воно відображає потреби людей у допомозі держави у зв’язку з інвалідністю, з іншого – визначає встановлені державою соціальні орієнтири і діючі механізми їх здійснення. Вивчення міжнародних документів сприятиме включенню України до міжнародної системи гарантій права громадян на пенсію по інвалідності і створенню умови для ефективного застосування загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права органами державної влади.

Список літератури

1. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Грузія про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення від 9 січня 1995 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> – 25.09.2008 р. – Заголовок з екрану.
2. Угода між Урядом України і Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі пенсійного забезпечення від 28 липня 1995 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> – 25.09.2008 р. – Заголовок з екрану.
3. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова про гарантії прав громадян в галузі пенсійного забезпечення від 29 серпня 1995 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> – 25.09.2008 р. – Заголовок з екрану.
4. Угода між Міністерством соціального захисту населення України та Міністерством соціального захисту населення Республіки Казахстан про співпрацю в галузі пенсійного забезпечення від 21 вересня 1995 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> – 25.09.2008 р. – Заголовок з екрану.
5. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про гарантії прав громадян в галузі пенсійного забезпечення від 14 грудня 1995 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> – 25.09.2008 р. – Заголовок з екрану.
6. Договір між Урядом України і Урядом Естонської Республіки про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 20 лютого 1997 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> – 25.09.2008 р. – Заголовок з екрану.

7. Договір між Україною і Латвійською Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 26 лютого 1998 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> – 25.09.2008 р. – Заголовок з екрану.
8. Договір між Україною і Литовською Республікою про соціальне забезпечення від 23 квітня 2001 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> – 25.09.2008 р. – Заголовок з екрану.
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : закон України від 9 липня 2003 року // ВВР. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.

Summary

An attempt to analyse features and expose the lacks of the legal adjusting of the pension providing of invalids in the agreements of Ukraine with the countries of CIS and Prybaltyky and expound suggestions in relation to harmonization of norms of national legislation with the norms of international agreements is carried out in the article.

Отримано 02.08.2008

Шлапко, Т.В. Деякі аспекти регулювання пенсійного забезпечення інвалідів у двосторонніх угодах України з країнами СНД та Прибалтики [Текст] / Т.В. Шлапко // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1. – С. 92-95.